

**КЎЧАТ УСУЛИДА ЕТИШТИРИЛГАН ШОЛИНИЎСИБ
РИВОЖЛАНИШИГА ЭКИШ СХЕМАСИ ВА
МУДДАТЛАРИНИ ТАЪСИРИ**

Усмонов Илёмбек Иномович,

Андижон қишлоқ хўжалиги ва агротехнологиялар институти

Ўсимлиқшунослик, соя ва мойли экинлар кафедраси доценти

Хатамова Дилафруз Сирожиддин қизи,

Андижон қишлоқ хўжалиги ва агротехнологиялар институти

талабаси

***Аннотация** Ушбу мақолада шоли ўсимлигини ўсиб ривожланишига етиштириш агротехникасининг таъсирини ишлаб чиқиш бўйича ўтказилган тадқиқотлар натижалари келтирилган. Кўчат усулида такрорий экин сифатида етиштириш технологиясининг айрим элементларини минтақалар иқлим шароитларига талабларига мос келадиган илмий жиҳатдан асосланган навларни танлаш, уларнинг мақбул кўчат сони, экиш схемаси ва муддатларини ўсимликни ўсиб ривожланишига таъсирини аниқланган.*

***Калит сўзлар:** шоли, экиш муддатлари, экиш схемаси, кўчат сони, ўсиб ривожланиш.*

Ер юзидаги кўпгина мамлакатларда шоли энг қадимги ва қимматли озиқ-овқат маҳсулотларидан ҳисобланади. Гуруч одам организми учун юқори тўйимлилиги (3594 ккал), сифатлилиги ва яхши ҳазм бўлиши билан (96%) ажралиб туради. Унинг таркибида организм учун керак бўлган озиқа моддалар: оқсил, фосфорли бирикмалар ва витаминлар мавжуд. Шунинг учун, жаҳон бўйича шоли экиладиган майдонлар йилдан йилга кенгайиб бормоқда. [1]

Ғаллачилиқнинг асосий тармоқларидан бири, шолчилиқ Республика ғалла балансида муҳим аҳамиятга эга бўлиб аҳолининг озиқ-овқат таъминотида алоҳида эътиборга лойиқдир.

Шолчилиқни ривожлантиришни долзарб вазифа эканлигини ҳисобга олиб, ҳукуватимиз бу соҳага жиддий эътибор қаратмоқда, яъни тараққиётнинг экстенсив ва интенсив йўллариини баробар олиб бориш учун сабий-харакатлар кўрсатмоқда. Шол етиштириш ҳамда харид қилишнинг ягона тизимини шакллантириш, ер ва сув ресурсларидан оқилона фойдаланиш, шунингдек ички истеъмол бозорини юқори сифатли маҳсулотлар билан тўлдириш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси 2017 йил 27 октябрь куни “Давлат эҳтиёжлари учун шол харид қилишни ташкил этиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги қарори қабул қилинди.

Фарғона водийси шароитида, айниқса кузги ғалладан бўшаган майдонларда шол етиштириш ва бир йилда бир майдондан икки марта ҳосил олиш учун ердан унумли фойдаланиш катта аҳамиятга эга.

Кўчат усулида шол етиштириш ўта самарадор усуллигини ҳисобга олиб Фарғона водийсида ғалладан бўшаган ҳамда бошқа қишлоқ хўжалиқ экинлари етиштиришга қийинчилик туғдирадиган майдонларда (дарё ва сой сохиллари, тошлоқ ерлардан унумли фойдаланиб) шолнинг эртапишар “Тарона”, ўртапишар “Искандар” навларини кўчат сони, экиш схемаси ва муддатларининг шол ўсимлигини ўсиб ривожланишига таъсирини ўрганиш мақсадида биз бир қатор тажрибалар ўтказдик.

Шол ўсимлигида ўсиш даврининг ва ҳосилдорлигининг экиш муддатларига ва меъёрларига боғлиқлиги ҳақида жаҳон бўйича ҳам, МДХ давлатлари худуди бўйича ҳам ва Марказий Осиё республикалари бўйича ҳам бир-биридан қимматли илмий манбалар ҳамда маълумотлар жуда кўп бўлиб, улардан айримларини тажрибаларда аниқланган. Экиш муддатини аниқлаш ҳар бир навнинг биологик хусусиятларини ҳисобга олиш асосида бўлади, бунда маълум минтақа табиий иқлим ва тупроқ шароити албатта ҳисобга олинади. [2]

Рахимов Г.Н., Асранов А., Эгамова М. лар Ўзбекистоннинг шоликор хўжаликларида шолининг кечпишар навлари учун экиш муддатлари 20-25 апрелдан 10-15 майгача, ўртапишар навлар учун 1-15 майгача ва эртапишар навлар учун эса 15-20 майдан 5-10 июнгача экиш юқори ҳосил олишни таъминлайди деб тавсия берадилар. [3]

Биз томонимиздан олиб борилган тадқиқотлар натижасига кўра шолининг шолининг эртапишар “Тарона”, ўртапишар “Искандар” навларини экиш муддатлари ва схемалари шолининг турли ўсув даврларидаги ривожланишлар билан ўзаро боғлиқлик эканлиги исботлаб берилди.

Тажрибалар Андижон қишлоқ хўжалиги ва агротехнологиялар институти ҳузуридаги “Ахборот-маслаҳат маркази (extension center)” давлат унитар корхонасидалаларида олиб борилди. Дала шароитида кўчат усулида экиш муддатларига биноан кўчатлар далага олиб чиқиб экилди. Ўсимликларнинг ўсув даврларини кечиш жараёнлари синчиқлаб аниқлаб борилди.

Андижон вилояти шароитида далага шоли уруғини экишнинг 25 май муддати олиниб, далага уруғидан экилган шоли кўчатлари 25 июн, 5 ва 15 июл муддатларида кўчат усулида экиладиган вариантлар жойлаштирилди. Шолининг барча ўсув даврларини ўтишига экиш схемаси, кўчат сони ва экиш муддатларининг таъсири кузатилди.

Шоли ўсимлигининг тушлаш бошланиш даврида ҳар икки навда ҳам экиш муддатлари ва экиш схемаларидан қатъий назар, вариантлар орасида кескин фарқ бўлмади.

Рўваклаш ва гуллаш даврлари учун сарф бўлган кунлар, экиш муддатларига нисбатан шундай хулосага келиш мумкинки, ҳар икки навда ҳам дастлабки (25 июн) экиш муддатига нисбатан кейинги (5 июль ва 15 июль) экиш муддатларида ривожланишнинг барча даврлари 2-5 кунга узоқ бўлди, лекин ушбу жараён унинг ҳосилдорлигига ҳам ўз таъсирини кўрсатди.

Искандар шоли навида пишиш давригача бўлган энг қиқа муддат (108 кун) шолини 30x10x3 схемада 15.07. да экилганда аниқланди. Ушбу навни

эрта муддатда (25.06) 30x10x1 схемада экилганда 30x10x3 схемада 15.07. да экилган вариантларга нисбатан узоқроқ (112 кун) вақт кетди.

Олинган маълумотлардан кўриниб турибдики, такрорий экинда вегетация даври қисқароқ бўлганликлари туфайли униб чиқиш, тупланиш ва бошқа даврлар орасидаги кўрсаткичлар жадалроқ ўтганлиги кузатилди. Яъни, Андижон вилоятида биринчи муддатда экилган “Тарона” нави кўчат қилиб етиштирилганида 108-112 кунда пишиб етилди.

Бундан кўриниб турибдики шолени такрорий экин сифатида асосий далада эрта муддатда экилганга нисбатан мақбул муддатда экилиши ўриб янчиш ишлари учун катта имконият туғдириш билан бир қаторда 20 кун мобойнида асосий далада сув бўлмаган ва сув хам иқтисод қилинган.

АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ.

1. Эргашев. М. А. Уруғликми ёки кўчат? // Ж.«Ўзбекистон қишлоқ хўжалиги». 2006 №3, 21-б.
2. Джуманов З.Н., Махмудова С.Ш., Эгамназаров А. Кўчат усулида шолени етиштириш. // ж. Ўзбекистон қишлоқ хўжалиги. 2003. №-4. 19-б.
3. Рахимов Г.Н., Асранов А., Эгамова М. Андижон вилояти шароитида шолени кўчат усулида етиштириш. Шолчилик ва дуккаккли дон экинларини ривожлантиришнинг истиқболлари; нав яратиш, уруғчилик, янги технологияларни жорий қилиш. Тошкент. Мехнат. 1998. 46-б.
4. F. Pulatov. THE INFLUENCE OF PEANUT DATE AND SCHEMES ON PLANT THICKNESS Экономика и социум. 2023 Б 294-296
5. Djurayev M. Y., Usmonov I. I., Xoldarova D. E. Effect of tumat biostimulator on autumn grain wheat yield and its quality //ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. – 2021. – Т. 11. – №. 4. – С. 1942-1945.
6. Тешабоев, А., Пулатов, Ф., Тагаев, А., Ахмаджонов, Б., Парпиев, Г., Усмонов, И., & Атахажиева, Ф. (2023). Уруғ экиш муддатлари ва меъёрларини кўчатларнинг униб чиқиши ва кўчат қалинлигига таъсири. *HOLDERS OF REASON*, 2(1), 153-165.